

Mitološka pozadina godišnjih običaja u Moravicama

Vučković, Aleksandra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:138439>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Diplomski rad

MITOLOŠKA POZADINA GODIŠNJIH OBIČAJA U MORAVICAMA

Studentica: Aleksandra Vučković

Mentor: dr.sc. Goran Pavel Šantek

Zagreb, 2021.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „*Mitološka pozadina godišnjih običaja u Moravicama*“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr. sc. Gorana Pavla Šanteka. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Praslavenska mitologija.....	5
2.1. Drevno stablo – arbor mundi	6
2.2. Praslavenski mit – kozmički sukob.....	8
2.3. Praslavenski mitski svijet.....	10
2.4. Kalendarski sustav	12
3. Moravice	14
4. Godišnji običaji.....	16
4.1. Povijesni pregled proslave Božića	17
4.2. Božićni običaji u Moravicama	19
5. Povijesni pregled proslave Uskrsa	25
5.1. Uskrsni običaji u Moravicama	27
6. Zaključak	31
7. Popis literature:	32
8. Popis slikovnih prikaza.....	33
9. Popis kazivača:	33

1. Uvod

Tradicijska kultura usko je vezana uz običaje koji čine sastavni dio ljudske svakodnevnice, a njihov opstanak, sustavno poštivanje i izvođenje ovisi o zajednici koja ga preoblikuje i prilagođava vlastitoj sredini i vremenu u kojem nastaje. Običaji su ustaljeni načini ponašanja koji u sebi nose normativne, ceremonijalne i simboličke značajke, svojstvene određenoj društvenoj zajednici, a služe obilježavanju značajnih trenutaka čovjekovog života i posebnih prigoda u životu zajednice (Ravlić 2006:7).

Godišnji običaji ponavljaju se periodički tijekom svake godine, dok su u Hrvatskoj najvećim djelom povezani s glavnim blagdanima kršćanskog kalendara, počevši od dana posvećenog pokojnicima u studenom do uskršnjih običaja u proljeće, a koji su u mnogočemu vezani uz vjerovanja i magijske postupke oslonjene na praslavensku mitologiju u koju su vjerovali drevni Slaveni (Gavazzi 1991). Početkom kristijanizacije slavenskih naroda u 8. stoljeću, religijski i mitološki svijet drevnih Slavena zamijenjen je kršćanskim, pri čemu kršćanski sveci zamjenjuju poganske bogove, ali se vjerovanja i običaji drevne staroslavenske religije u kršćanskom svjetonazoru zadržavaju i nakon pokršćavanja, do današnjih dana. (Vedriš 2015:173).

Za potpuno razumijevanje mitološke pozadine godišnjih običaja koji se i danas izvode u mjestu Moravice u Gorskom kotaru u ovom će diplomskom radu biti govora o mitskom svjetonazoru starih Slavena, o osnovnom praslavenskom mitu, kozmičkom sukobu između dva vrhovna božanstva Peruna i Velesa te ukratko o kalendarskom sustavu, na koji se nadovezao suvremeni kršćanski kalendar. Na kratak pregled o doba dvovjerja u vrijeme kristijanizacije drevnih Slavena nastavit će se analiza suvremenih hrvatskih godišnjih običaja te će biti opisane sastavnice tih običaja koje svoje porijeklo vuku iz staroslavenske religije, a čije se izvođenje zadržalo do današnjih dana.

Povijesni presjek Moravica, mjesta u šumsko-brdskom području koje povezuje kontinentalnu i mediteransku Hrvatsku, u kojem kroz stoljeća u suživotu živi pravoslavno, katoličko i muslimansko stanovništvo, poslužit će kao vremenska i geografska odrednica ovog diplomskog rada. Osnovni cilj, otkrivanje u kojoj su se mjeri u godišnjim običajima zadržale mitske sastavnice drevne Praslavenske religije, bit će obrazložen u završnom dijelu.

2. Praslavenska mitologija

Slaveni, zajednica indoeuropskih plemena ujedinjenih zajedničkim praslavenskim jezikom, raspala se prije šest tisuća godina u planinskim predjelima Prednje Azije (Belaj 2007:56). Iako su postojale brojne teorije o pradomovini Slavena, u novijim istraživanjima prihvaćeno je mišljenje da im se pradomovina prostirala od obala Baltika do obala Crnog mora. Premda su povijesni izvori o slavenskim plemenima malobrojni, pretpostavlja se da su ujedinjena jezikom i vjerovanjima bila lokalna i kulturna po naravi budući da je svako od njih štovalo vlastite bogove, tvoreći zasebni panteon unutar jedinstvene praslavenske religije (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

Rekonstrukcija hrvatskih mitskih predodžbi, a potom i razumijevanje suvremenih obreda i običaja, zahtijevala je uklapanje istih u širi, praslavenski vjerski sustav koji je dio još drevnijeg indoeuropskog mitološkog okvira (Belaj 2007:37). Praindoeuroljani su do prije šest tisuća godina tvorili zajedničku jezičnu i kulturnu skupinu te je stoga ključ za razumijevanje praslavenske, a potom i hrvatske mitologije, usporedba s praindoeuropskim mitovima.

Izvore za proučavanje i rekonstrukciju praslavenske mitologije pronalazimo u rijetkim, jedva uporabivim arheološkim nalazima, iscrpnijim pisanim dokumentima te u usmenoj i folklornoj književnosti¹. Iako su spomenuti izvori poslužili u djelomičnoj rekonstrukciji praslavenske mitologije, ona je i dalje najmanje istražena te samim time i najzahtjevnija za proučavanje, dok nepostojanje osnovnih izvora, kao što je to slučaj s Ilijadom ili Eddama dodatno otežava njezino razumijevanje (Bulat 1922:57). Većina podataka koje poznajemo o vjerskom sustavu Praslavena nastali su u dobu nakon njihova pokrštavanja, prekriveni slojem kršćanskih vjerovanja, dok su oni iz vremena prije pokrštavanja rijetki i fragmentarni. Pri rekonstrukciji praslavenske, a potom i hrvatske mitske predodžbe, Vitomir Belaj se u svojoj knjizi *Hod kroz godinu* poslužio poredbenom lingvističkom analizom „... što će omogućiti širokopotezne indoeuropske komparativne studije, ne samo indoeuropskih jezika nego i bajoslovlja“, metodom kojom su se istraživači počeli služiti već u 18. stoljeću, dok su tek Ivanov i Toporov² učinili najznačajniji iskorak, rekonstruirajući pojedine elemente temeljnog mita praslavenske mitologije, kozmičkog sukoba dvaju najznačajnijih bogova, Peruna i Velesa. „*Ta im je rekonstrukcija uspjela tako da su tekst shvatili ne samo kao pripovijedanje, nego kao logično poredan niz znakova (riječi, izričaja) koji su u nekakvu suodnosu, a svaki ima svoje mjesto i*

¹ Ophodne pjesme, novogodišnje kolede, jurjevske pjesme / bajke, zagonetke, basne, čarolije

² Ruski indoeuropeisti Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov najzaslužniji su za značajan napredak u istraživanju slavenske mitologije u posljednjih tridesetak godina.

ulogu u pripovijesti. Suodnos se može najlakše prepoznati kroz dvočlane opreke („binarne opozicije“) kao što su primjerice gore/dolje, naprijed/nazad, sprijeda/straga, svjetlo/tama i tako dalje i tako dalje.“ (Belaj 2007:54). Takav pristup počeo se primjenjivati u drugoj polovici 20. stoljeća, a temeljio se na povezivanju bogatih folklornih zapisa s povijesnim dokumentima i konačno na njihovoj usporedbi s mitovima indoeuropskih naroda. Na taj su način istraživači uspjeli utvrditi osnovnu strukturu praslavenskog panteona.

2.1. Drevno stablo – arbor mundi

Slaveni su, nastavljajući daleko stariju sakralnu indoeuropsku tradiciju, svijet promatrali kroz simbolizam svetog stabla. S obzirom da su živjeli u uskoj simbiozi s prirodom, vjerovali su da drveću zahvaljuju svoj opstanak, dok su na simboličkoj razini u njima vidjeli podrijetlo svijeta, univerzalni kozmički princip, snagu života i aspekte božanskog, svetog Gutdeutsch 2015).

Gali su štovali imelu koja raste na drveću, nordijski narodi brezu i jasen, a stari Germani i Slaveni stablo hrasta, drvo koje se ističe veličinom, krošnjom i starošću (ibid.). U hrvatskoj usmenoj književnosti, koja svoje sadržaje i oblike ispunjava prema očekivanjima zajednice u kojoj se predaje od naraštaja do naraštaja nasljeđuju, mitsko drvo postaje bor ili javor. Neobičan opis mitskog drveta susrećemo u hrvatskoj usmenoj književnosti, u predaji zabilježenoj na otoku Šipanu u dubrovačkom arhipelagu (Katičić 2017:37):

*Rasla jela u osoju,
zelen bore u prisoju.
O javore, zelen bore,
lijepo ti je t' ukraj vode!
Iz stabra ti voda teče,
iz grana ti čele lete,
a vrhom ti biser rađa.
Lopće vodu kuničica,
čele kupi lisičica,
biser bere djevojčica.*

Stablo, čije korijenje seže duboko u zemlju, a krošnja se uspinje prema nebu, u praslavenskoj predodžbi svijeta na simboličkoj je razini predstavljalo središte svijeta, ali ujedno i vezu između zemlje i neba. Istraživači praslavenske mitologije do tih su zaključaka došli usporedbom sa starijom, indoeuropskom mitologijom, ali i analizom tekstova i pjesama koje govore o važnosti stabla u vjerovanju Slavena: (stara ruska svadbena): “*Na vrhu tog drveta sokol je vio gnijezdo, u sredini tog drveta pčele viju gnijezdo, a u korijenju tog drveta hermelin je vio gnijezdo, hermelin je vio gnijezdo i izvodio malu djecu, izvodio malu djecu i puštao ih na sinje more*“ (ibid. 32).

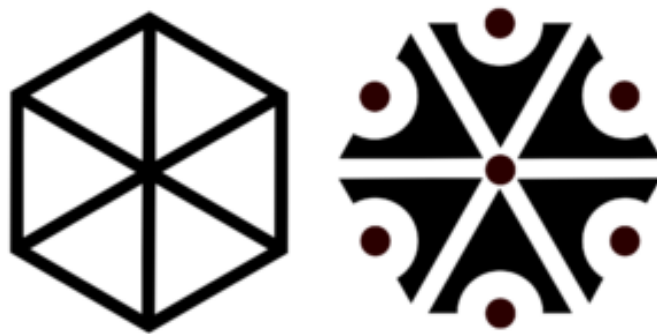
U mnogim običajnim pjesmama, stablo se opisuje kako stoji na vodi ili izvoru, zlatnog ili bisernog vrha, ispunjenog pticama povrh kojih stoluje sokol ili orao. Među granama zuje pčele i stvaraju med, iz korijena teče voda, a ono što se nalazi u korijenju, u tekstovima i pjesmama ostaje naizgled skriveno, umotano u mekano, vuneno ruho. U njegovom je korijenju smještena zmija, upotpunjujući cjelokupnu mitsku sliku svetog stabla (ibid. 122). Zmija, odnosno zmaj koji se nalazi u dnu stabla bez sumnje je orlov protivnik, zoomorfno utjelovljenje slavenskih božanstava, što potvrđuje pjesma s otoka Šipana u kojoj ljuti zmaj napada orla na vrhu drveta (ibid. 147):

*U stabru mi ljuti zmaje,
a u vrhu više njega
sivi soko gnijezdo vije.
Zmaj sokolu poručuje:
O sokole, moj sokole,
Ne vij gnijezdo više mene!
Ako puštim modre plane,
gnijezdo ću ti opaliti,
tiće ću ti oprliti. –
Soko zmaju poručuje:
Juti zmaje, nemam straha;
još u polju ima slame*

*i u gori šušnjarike;
ja ću gnijezdo sviti opet.*

2.2. Praslavenski mit – kozmički sukob

Kao što je prethodno spomenuto, slavenski su narodi nastanjivali široko geografsko područje te štivali mnogobrojna božanstva, po čemu su se međusobno razlikovali, ali ih je zajednički praslavenski mit o ustrojstvu svijeta ujedinjavao. U jezgrovitom Prokopijevom opisu vjerovanja jedne skupine Slavena, koji potječe iz 6. stoljeća, navodi se kako Slaveni „*priznaju da je jedan bog, tvorac munje, jedini gospodar svega*“ (Belaj 2007:74).

Slika 1. Gormoviti znaci – drevni Perunovi simboli, autor: Artem Karimov

Vrhovni bog, tvorac munje Perun, bio je vladar svijeta živih, a u svetom stablu njegovo je mjesto simbolički bilo na najvišoj grani s koje je promatrao svijet ispod sebe. Kada se praslavenska zajednica u 6. stoljeću raspala Perunova je antropomorfizacija bila dovršena te od tada njegovo zoomorfno utjelovljenje u orlu zamjenjuje čovjek gruba izgleda s karakterističnom bakrenom bradom (Belaj 2007:72). Počinje se prikazivati u kočiji koju gura jarac, s čarobnom sjekirom ili čekićem u ruci, atributima koji su mu dodijeljeni za obranu od zlih ljudi i duhova.

U mnogim povijesnim izvorima, uz Peruna se ističe još jedan bog, Veles, koji stoji u njegovoj suprotnosti. „*Dok su uz Peruna povezani vojnici, oružje, rat, smrt oružjem, dok mu je mjesto gore, na humu, gori, dotle su s Volosom povezani seljaci, seljački imetak (stoka), boleštine i smrt, mjesto mu je dolje u vodi, rijeci*“ (Belaj 2007:74). Vrhovni bog Perun bio je vladar svijeta

živih dok je s Velesom, vladarom mrtvih, bio u međusobnom ratu, odnosno kozmičkom sukobu ili božanskom boju. Veles, u nekim izvorima i Volos³, bio je i praslavenski bog zemlje, vode i podzemlja koji se skrivao u svijetu živih kako bi napakostio Perunu donoseći nemire, zatvarajući zbog pohlepe prijeko potrebne dotoke vode (Šantek 2009:52). Korijeni njihovog sukoba leže u drevnim indoeuropskim mitovima o borbi između bogova dok u praslavenskoj inačici označavaju neprekidan sukob koji se odvija na razini nebo/zemlja. Perun proganja svog neprijatelja gađajući ga munjama, kamenom i strjelicama, a Veles bježi, preuzimajući pritom obličja raznih životinja, skrivajući se u kuće, iza drveća ili u konačnici u vodu, pod zemlju. Jedna bjeloruska predaja, koja se odnosi na mitski sukob Peruna i Velesa, zapisana je ovako:

„To se sporio Bog s nečistim: ja ću tebe, kaže, ubiti! – A kako ćeš ti mene ubiti: ja ću se skloniti! – Kamo? – Pod čovjeka! – Ja ću čovjeka ubiti, grijehe ću mu otpustiti, tebe ću ubiti! – A ja pod konja! – Ja ću i konja ubiti; čovjeka ću smjesta odštetiti, a tebe ću ubiti! – A ja ću se skloniti pod kravu! – Ja ću i kravu ubiti, gazdu ću smjesta odštetiti, a tebe ću ubiti. – A ja pod zgradu! Ja ću zgradu spaliti; čovjeka ću smjesta odštetiti, a tebe ću ubiti! – A ja ću se skloniti pod drvo; tamo ti mene ne ćeš ubiti! Ja ću razbiti drvo, i tebe ću ubiti! No, eto, ja ću se, kaže, skloniti u vodu, pod panj, pod kladu! – No, tamo je tvoje mjesto, tamo sebi budi! Eto, kada to grom ide da udari, eto, to Bog nije nečistoga. On, kako nailazi tmast oblak, pretvara se ili u psa, ili u svinju, ili u mačku – u bilo što; eto, i sklanja se pod koga god. Tama grom tamo nije“ (Katičić 2008:191).

U njihovim cikličkim sukobima Perun pokušava pokoriti Velesa i ubiti ga, ali nikada ne uspijeva jer Veles odlazi u podzemni svijet iz kojeg je došao, čime se mir u svijetu svaki put iznova uspostavlja. Ispod kršćanskog nauka o borbi sv. Ilije i Vraga leži poganska priča o svađi između Gromovnika i njegova neprijatelja, a ne kako se pretpostavljalo o borbi kršćanskog Boga i Sotone što dokazuje, među ostalim još jedna bjeloruska priča: *„Sveti Ilija grmi s kočijom. Zmaj (antropomorfni oblik) baca oganj na lamnju (biće slično našem zmaju) i ako se lamnja sakrije u nešto: u čovjeka, u kamen ili u što da bude, zmaj će baciti na to mjesto strjelicu – s kamenom oštricom – i, ako ga pogodi, tresnut će ga“ (Belaj 2007:96).*

³ Kod istočnih Slavena običniji oblik ovog imena je Volos, ali se iz obrednih pjesama saznaje kako je Volos (Veles), stožji bog, u mitskom kontekstu Perunov protivnik. Postoje mišljenja kako treba biti oprezan kada se poistovjećuju ova dva imena. P. Skok napominje kako Volos i Veles ne moraju biti identična božanstva, ali nigdje nema sigurne etimologije Velesova/Volosova imena. Radoslav Katičić smatra da se ime toga slavenskoga boga izvodi iz dvaju prijevojnih stupnjeva Velesъ i Velsъ (Dodig 2010: 332)

Iako je u kršćanskoj interpretaciji Veles poistovjećen s Vragom, iz perspektive starih Slavena Perun i Veles su komplementarni, u nekim inačicama čak i braća, budući da su ljudima za život potrebna oba boga. Jedan donosi suhoću, a drugi vlagu, uspostavljajući time cikličnost vremena i posljedičnu izmjenu godišnjih doba (Šantek 2009:52).

2.3. Praslavenski mitski svijet

Praslavenski mit o kozmičkom sukobu između Peruna i Velesa za drevne je Slavene simbolički predstavljao godišnju cikličku borbu, unutar koje Zmija uvijek iznova zatvara vode, a Gromovnik je ganja natrag na svoje mjesto, čime se uvijek iznova uspostavlja kozmički red. Mitski sukob se na godišnjoj razini odražavao kao izmjenjivanje godišnjih doba, a obredi koji su ih pratili korijeni su današnjih godišnjih običaja (Belaj 2007:143).

Na temelju folklorne građe, znanstvenih istraživanja te niza studija Radoslava Katičića, koji su uključivali rekonstrukciju fragmenata praslavenskih i baltičkih obrednih tekstova povezanih s dolaskom božanstva vegetacije, Vitomir Belaj sastavio je živu sliku prahrvatskog mitskog svijeta. Sin Perunov i Mokošin, mladi bog vegetacije Juraj, u Belajevoj je rekonstrukciji utjelovio glavnog protagonista mitskog teksta. Prema mitskoj predaji Juraj je rođen u posljednjoj noći stare godine nakon čega ga otima Veles i odnosi u podzemni svijet. Iako podzemni svijet implicira negativne konotacije, u slavenskoj se mitologiji on naziva Virejem te simbolizira svijet vegetacije, šuma, pašnjaka i vječnog proljeća. U trenutku kada Veles odnosi Juraja u svoj svijet on postaje njegovim posinkom, čime dobiva ključeve Vireja te ga pri kraju zime otvara puštajući proljeće u svijet ljudi (Vukelić 2012:14).

Prvi dan Jurjeva hoda kroz godinu otprilike se dogodio u vrijeme današnjeg kršćanskog praznika Uskrsa, čime je započinjao popis blagdana drevnih Slavena i ujedno označavao praznik nove godine koji stoji na početku toka vremena kroz godinu. Jurjev put iz dalekog Velesovog svijeta opisuje se u hrvatskim jurjevskim pjesmama, koje su Radoslavu Katičiću poslužile pri rekonstrukciji mitskog svjetonazora:

Prošal je, prošal, pisan Vazam,

Došal je, došal, zeleni Juri.

Donesal je, donesal

Peden dolgo mladico,

Laket dolgo travico;

Iza loga zelenoga,

Iza morja krvavoga

Po grdemu putu

Po debelom grudju.

(Belaj 2007:222)

Ključni trenutak mitskog zbivanja, svadba između dvoje božanske djece, Jurja i Mare, donosi na zemlju rodnost, zametak novog života i ponovnog rađanja sila prirode. Prema Vitomiru Belaju slavenska godina je organizirana oko života i smrti Jurja i Mare: „*Juraj i Mara, blizanci, rođeni su u Veljoj noći, rastavljeni pa se upoznaju na Jurjevo, spajaju o Ivanju, natjeravaju po žitnom polju o žetvi. Njihov život odgovara godini dana. To znači da u godišnjim običajima možemo očekivati tragove obreda u kojima se aludira na njihovu smrt*“ (ibid. 363).

Brak se sklapa na Ivanje, trenutak u kojem Juraj postaje u narodnoj predaji Ivan kojeg ubijaju zbog bračne nevjere, a ljupka Mara postaje okrutna Morana koja umire pred kraj godine, kada priča ciklički počinje ispočetka. Dolaskom pred zlatna vrata Perunova dvora na Zemlji, prije nego će Juraj zaprositi Maru, predaje joj ključeve Velesovog mitskog svijeta Vireja „...*kako bi se spajanjem dvaju principa – vlažnosti podzemlja i sunca gornjeg svijeta – dobio temelj plodnosti*“ (Vukelić 2012:16).

Slika 2. Sv. Juraj i zmaj, autor: Gustave Moreau

Ostatke drevnih obreda, uklopljenih u mitski kontekst, prepoznajemo kao ostatke današnjih godišnjih običaja. Za potpuno razumijevanje godišnjih običaja drevnih Slavena, a samim time i suvremenih hrvatskih običaja potrebno je, stoga, poznavati mitsku podlogu kalendara drevnih Slavena, vezanih prvenstveno, svaki u svojoj inačici, uz vegetacijski mitologem (Lozica 2007:263).

2.4. Kalendarski sustav

Solarni kalendar, prema kojem su se ravnali brojni barbarski narodi Euroazije, zasniva se na izlasku sunca, kada je počinjao dan, mlađakom, koji je označavao početak mjeseca te žetvenim razdobljem, koje je označavalo početak godine (Neuffer 1998:46). U tom je kalendaru godina od 365 dana podijeljena u dvije polovice, odnosno dva godišnja doba: ljeto i zimu. Svako od njih traje 180 dana, a razlika od pet dana umetnuta je između kraja zime i početka ljeta te kraja ljeta i početka zime (Belaj 2007:144). Svako godišnje doba podijeljeno je na četiri dijela, dok su kraju zime dodana tri dana za Jurjevo, a kraju ljeta dva dana za sv. Dimitra (ibid.).

„Na dan sv. Dimitra završavaju jesenski poslovi, počinje zima. Toga su dana pravili obračune i isplaćivali pastire, sluge i sl. Nisu premještali torove niti čistili gnoj, strigali ovce, otvarali škare, sve zato da vukovi ne naškode ovcima. Na Jurjevo su odvajali janjce od ovaca, prvi put muzli, obavljali razne obrede protiv uroka, vještica, vukova, tatova, žrtvovali prvo muško janje ili kozle, od čega je svatko morao blagovati. Ovaj su praznik slavili tri dana. Prvi dan, dan pred Jurjevo, slavili su u krugu obitelji, drugi, samo Jurjevo, bio je praznik sela, a treći cijele doline“ (ibid.).

Černjahovska arheološka kultura⁴ najiscrpniji je izvor za rekonstrukciju praslavenskog kalendara. Među nalazima se posebno ističe vrč s ručkom pronađen u selu Romaški kraj Kyiva. Vrč je jedan od najvažniji nalaza u interpretaciji kalendarskog sustava drevnih Slavena, na kojem se nalazi mnoštvo znakova raspoređenih u dva pojasa među kojima je dvostruki križ, gromov znak, srpovi i snopovi raspoređeni u krstace. Donji registar ispunjen je kvadratićima koji predstavljaju pojedine dane u godini, a spomenuti simboli iznad njih svetkovine koje ih prate. Kotač sa šipkama, karakterističan Gromovnikov znak, na vrču se nalazi odmah ispred znakova dva srpa i snopova žita, odnosno odmah prije žetve, što znači da je Gromovnikov dan

⁴ Černjahovska kultura, kultura koja se razvijala od II. do V. st. na širokom prostoru od srednjega Dnjepra do porječja Buga i sjeveroistočne Rumunjske; nazvana po nalazištu Černjahovu (ukrajinski Černjahiv) u blizini Žitomira u Ukrajini.

bio usred ljeta. U istočnoslavenskom kršćanstvu 20. srpnja je i danas važan pučki blagdan kada se slavi dan sv. Ilije Gromovnika.

U zapisima Prokopije Cezara iz šestog stoljeća autor navodi kako se u slavu njegovu (Gromovnikovu) žrtvuju životinje, a ponekada i ljudi, što saznajemo iz starog kijevskog ljetopisa : „*Godine 983. Krenu Vladimir na Jatvinge, pobijedi ih i uze zemlju njihovu. Vрати se u Kyiv i prinese sa svojim ljudima žrtvu kumirima. Odlučiše starci i plemići: Bacimo ždrijeb na mladića i djevicu; na kojega će pasti, toga ćemo zaklati bogovima. Bijaše jedan Varjag... i u njega sin;... na toga je pao ždrijeb po Vražjoj zavisti*“ (Belaj 2007:159, prema Rybakov 1962:79).⁵

Mitski svjetonazor drevnih Slavena zadržao se i nakon prihvaćanja kršćanstva jer su se slavenski narodi dugo držali mitskih obreda, koji su se s vremenom izmjestili ili izmiješali. Iako je promjena kalendarskog sustava izazivala nesigurnost među slavenskim narodima, osnovni razlog zbog kojeg su se brojni mitološki običaji zadržali u kršćanskom svjetonazoru leži u činjenici da se stara pretkršćanska vjera nije sukobljavala s kršćanskom svjetonazorom već joj je bila komplementarna (ibid. 165.). Stari slavenski kalendar, koji odgovara indoeuropskom kalendaru sjeverne hemisfere, prati ritmove prirode i poljodjelskih zahvata na njoj, svijet ciklički kruži, raste, umire i obnavlja se svake godine, a blagdani su vezani uz mijene u prirodi. Juraj se svake godine rađa, odlazi u podzemni svijet Virej, dolazi na zemlju u proljeće te ponovo umire, kada priča počinje ispočetka. Kršćanski se kalendar, s druge strane, oslanja na linearni protok vremena budući da nakon rođenja Isusa Krista slijedi njegovo Uskrsnuće te odlazak na nebo, sve do njegovog drugog dolaska i kraja vremena (Vukelić 2012:24).

⁵ Žrtve su bili sv. Fjodor i sv. Ioan, prvi mučenici ruske pravoslavne crkve, koje ona danas slavi 25. srpnja.

3. Moravice

Praslavenska religija, koja je nastala iz praindoeuropske, ujedinjavala je plemena povezana zajedničkim jezikom, skupinu naroda koja se od sredine 1. tisućljeća počinje dijeliti na tri glavne skupine: Južne, Istočne i Zapadne (Belaj 2007:56). Određeni zemljopisnim položajem i migracijama u ranom srednjem vijeku, od nekoć jedinstvenih Slavena, oblikovali su se današnji slavenski narodi. Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci, Bošnjaci, Makedonci i Bugari koji su, među ostalima, nastanili područje današnje Republike Hrvatske, danas tvore skupinu nekadašnjih Južnih Slavena.

Gorski kotar, sastavni dio Primorsko-goranske županije, planinski je kraj koji je u starom vijeku često bio izbjegavan zbog teško prolazne šumovite gore tog područja. Budući da je smješten između panonskog i primorskog dijela Hrvatske, pod raznovrsnim se kulturnim, civilizacijskim i geografskim utjecajima oblikovao u identitet koji je do današnjih dana prepoznatljiv kao identitet Gorskog kotara (Batina 2005:185). Taj je nepristupačan i neprohodan kraj bio prostorno i politički marginaliziran do 18. stoljeća, kada dolazi do prvih značajnih promjena. Izgradnjom željezničke pruge 1875. godine te magistralnih cesta Jozefine, Karoline i Lujzijane, Gorski kotar postaje poveznica između kontinentalnog dijela Hrvatske i sjevernog Jadrana, s istaknutim središtima Srednje Europe (ibid. 187). S obzirom na specifičnost krajolika, u Gorskom kotaru prevladavaju raspršena naselja, dok se glavni gospodarski tokovi i najveća koncentracija stanovnika nalazi u središnjem dijelu, gdje su smještena i najveća naselja: Fužine, Lokve, Skrad, Delnice i Vrbovsko (ibid. 188).

Slika 3. Moravice, autorica: Aleksandra Vučković

Smještene u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Moravice su raspršeno naselje koje se proteže na dva brijega, između kojih protječe rijeka Dobra (Matić 1990:9). S početkom razvoja u 17. stoljeću, u vremenu velikog doseljavanja srpskog stanovništva, Moravice su se razvile u mjesto u kojem danas u suživotu živi katoličko, pravoslavno i muslimansko stanovništvo. Iako je povoljna politička i socijalna situacija omogućila i održala paralelno izvođenje katoličkih i pravoslavnih običaja, veliki pad stanovništva koji je već dugi niz godina trend u cijelom Gorskom kotaru, doveo je do gubitka i zaborava mnogih tradicija koje su se nekoć njegovale.

U nastavku rada slijedi pregled godišnjih običaja na širem hrvatskom području te onih koji se i danas izvode među stanovnicima Moravica, kao i analiza i usporedba katoličkih i pravoslavnih običaja, koji podrijetlo nalaze u mitskom svjetonazoru drevnih Slavena.

Slika 4. Moravice, autorica: Aleksandra Vučković

4. Godišnji običaji

Godišnji običaji vezani su uz blagdane i druge svečane dane te se za razliku od gospodarskih i životnih običaja, ponavljaju periodički. Određeni uvijek istim datumom ili dužim periodom, okupljeni oko određenih crkveno-kalendarskih važnijih dana u godini, oživljavaju se među narodom, isprepleteni tradicijom i suvremenošću (Gavazzi 1991:7).

Od dana Svih svetih i Dušnog dana, najznačajnijih jesenskih blagdana, počinju prikazi godišnjih običaja u Hrvatskoj (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

Dan Svih svetih u tradicijskom je smislu predstavljao posljednji pastirski blagdan u godini koji se, uz hranu i piće, slavio u polju. U pučkim kalendarima naroda s jakom keltskom podlogom 1. studenog bio je praznik Nove godine, a ujedno i prvi dan zime, kada su drevni narodi Europe palili krijesove i preskakivali ih, nosili svijeće na grobove i stavljali ih u prozore.

Rasprostranjeno vjerovanje prema kojem se pokojnici toga dana vraćaju na zemlju, navelo ih je da paze na ognjište i pred kuću stavljaju posude s hranom za „*putujuću Smrt*“ (Belaj 2007:145). Uska veza Iraca s pokojnicima potaknula je Crkvu da 837. godine taj dan posveti mrtvima, koji se u kasnijem kršćanskom kalendaru oblikovao u dan Svih svetih.

Obilježavanje dana Svih svetih u Moravicama, među katoličkim stanovništvom, odvija se 1. studenog, dok pravoslavni vjernici pokojnicima odaju počast na Zadušnice, prve subote u mjesecu studenom. Dio vjernika na taj dan odlazi u crkvu, nakon čega sa svećenikom obilaze grobove pokojnika, dok većina samostalno obilazi grobove, uređuju ih cvijećem i pale svijeće, simbole Kristove svjetlosti koja obasjava duše preminulih.

Razdoblje od kraja studenog do polovice siječnja obuhvaća niz blagdana i uz njih vezanih običaja i vjerovanja koji čine cjelinu s Božićem kao središnjim vjerskim i tradicijskim blagdanom. Božićni običaji primjer su prepletanja raznorodnih tradicija, od elemenata stare slavenske religije i mitologije, preko onih iz antike, do pojave kršćanstva na prostoru Hrvatske. Kristijanizacija, koja je težila dokidanju stare poganske vjere, nije uspjela iskorijeniti nekršćanske sadržaje u božićnim običajima, usredotočene na zimski solsticij i na početak Nove godine, koja se u kalendarskom sustavu drevnih Slavena smjestila na početku ožujka kada mladi bog Jarilo obnavlja vegetaciju i vraća bujnost prirode (Belaj 2007:212).

U vrijeme prijelaza iz zime u proljeće i ponovnog buđenja vegetacije i rodosti prirode, između božićnih i uskršnjih običaja, kalendarski padaju poklade ili karneval. Polazišta za tumačenje drevnog značenja pokladnih običaja bila su u zamisli da čovjek može utjecati na prirodu za

svoju dobrobit, pri čemu je odlučujuća uloga zaštitne magije i magije za plodnost, smještene iza mnoštva regionalno i lokalno različitih pokladnih postupaka i likova (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).⁶ Korijeni pokladnih običaja su pretkršćanski, pri čemu se prerušavanjem, bukom, sipanjem pepela i raznim drugim običajima trebalo otjerati zimu i demonske sile koje su mogle utjecati na ljude, stoku, domove i usjeve. Iako se u Moravicama nikada nije održavala pokladna povorka, običaj je da se mlađi dio stanovništva tokom veljače oblači u razne maske, obilazi kuće u skupinama i sakuplja darove koje mještani unaprijed pripreme.

Proljetni običaji vezani su uz istaknute kršćanske blagdane, od kojih je Uskrs najstariji i najvažniji kršćanski blagdan u kojem Kristovo uskrsnuće predstavlja temelj kršćanske vjere. U tradicijskoj kulturi uskršnjih običaja ispreplete su tradicije kršćanskih obreda i vjerovanja s onim pretkršćanskim, vezanim uz proljetno buđenje prirode i proslavom nove godine. Uskršnji običaji započinju Cvjetnicom, danom u kojem se posebno ističu vjerovanja u spasonosnu moć vode, cvijeća i zelenila, kada započinje Veliki tjedan. U Velikom tjednu pripremalo se za nastupajuće blagdane, uređivala kuća i bojala su se jaja, odnosno pisanice. Svečani završetak uskršnjih običaja na sam Uskrs, u nedjelju, završava svečanim blagovanjem u obiteljskom krugu, paljenjem uskrsnih krijesova i obnove društvenog života, nakon dugog vremena odricanja od zabave i plesa (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje).

4.1. Povijesni pregled proslave Božića

U pretkršćansko vrijeme, kada je kalendarska godina bila podijeljena na dva dijela, običaji koji su se održavali u to doba godine imali su za cilj magijsko, ritualno ili religijsko osiguranje ponovnog buđenja prirode (Braica 2004:5). Iako postoje mnoge poveznice u pretkršćanskim običajima i onima koji se danas izvode, upoznati smo s raznim izvornima i fragmentima koji upućuju o proslavi ove godine na početku ljeta. Običaji koji su vezani uz dan Svetog Jurja, koji se obilježava 23. travnja, a čija se paralela nalazi u pretkršćanskom zelenom Jurju, najspominjaniji i najbrojniji su (ibid.). U današnje vrijeme, kada se Nova godina službeno obilježava u noći s 31. prosinca na 1. siječnja, narodni početak proljeća, pa time i agrarne godine ostao je na početku proljeća, kada se stoka prvi put izvodi na pašu. Kada su Slaveni

⁶ http://www.emz.hr/downloads/pdf/katalog_bozicni%20nakit.pdf (pregledano dana 06. siječnja 2021.)

pokršteni, mnoge su pretkršćanske običaje prilagodili sebi, te su stoga i božićne običaje prilagodili vlastitom vremenu i prostoru.

U hrvatskoj kulturi, od samog početka kršćanskog života, Božić je prihvaćen kao najveseliji i najrasprostranjeniji kršćanski blagdan te najomiljeniji religijski datum u narodnoj običajnosti (ibid. 6). U knjizi Dunje Rihtman Auguštin Božić je definiran kao dan kada se slavi rođenje Isusa, Sina Božjeg te predstavlja dan mira i veselja. Kršćanski mir, kako predlaže Bonaventura Duda, odnosi se na boljitak, napredak i blagostanje svijeta, dok je Isus „svijeta razveseljitelj“ (Rihmtan Auguštin 1992:7).

Slika 5. *Der Christtag*, Fundus: Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg

Rimski car Aurelijan, koji je vladao u trećem stoljeću, 25. prosinca proglasio je *dies natalis solis invicti*⁷, dok je 6. siječanj, dan koji se u katoličanstvu slavi kao Sveta Tri Kralja, u starom Egiptu predstavljao rođendan boga sunca Aiona (Braica 2004:6). Kada je car Konstantin u četvrtom stoljeću prihvatio kršćanstvo i proglasio ga službenom religijom, mnoge egipatske i

⁷ Rođendan nepobjedivog sunca

staroslavenske predloške nova je religija prihvatila u svoje obrede i rituale i prilagodila ih vlastitim potrebama.

Upravo iz tog vremena imamo prve podatke o proslavi Kristova rođenja, iz 336. ili 354. godine.⁸ Razdoblje između 25. prosinca i 6. siječnja bilo je važno kako za pogane, tako i kasnije za kršćane te je taj period pretvoren crkvenim sinodom u Toursu 567. godine u dvanaest svetih dana⁹. Od karolinških vremena do šesnaestog stoljeća i uvođenja gregorijanskog kalendara, u crkvenim krugovima i rokovnicima Nova godina započinjala je s Božićem.

Iako se kroz povijest proslava Božića u mnogočemu prilagođavala i mijenjala, određena aura svetosti oko tih dana nije izgubila svoj značaj. Politički, socijalni i gospodarski faktori od početka modernog doba određuju i diktiraju važnost, odnosno marginalnost tradicije, a pod čijim se utjecajima proslava Božića uvelike oblikovala.

4.2. Božićni običaji u Moravicama

Božićni običaji dio su suvremene kulture, ali su također i duboko ukorijenjeni u tradiciji. Milovan Gavazzi u svojoj knjizi *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* ističe kako se dan Sv. Barbare, koji se slavi 4. prosinca, Sv. Nikole, čiji je dan 6. prosinca ili 13. prosinca na dan Sv. Lucije mogu uzeti kao početak hrvatskih božićnih običaja (Gavazzi 1998:116, prema Rihtman-Auguštin 1992:25).

Sijanje božićne pšenice, jedan od najrasprostranjenijih običaja, obavlja se na dan sv. Lucije. Pšenica, koja je u narodnoj kulturi smatrana simbolom plodnosti, novog života i njegove obnove, u tradicionalnoj hrvatskoj kulturi u sebi je nosila mnoga simbolička i magijska značenja. Prema narodnim vjerovanjima, gustoća, boja i sočnost vlati pšenice pretkazuju kvalitetu žetve u nadolazećoj godini, pa je stoga gusta pšenica, puna boje i bogatih vlati navještala dobar urod i zdravu i uspješnu godinu. Nakon što se posijala na tanjurić i počela klijeti i rasti, podrezivala se kako bi dobila pravilan oblik te je često ukrašavana raznim vrpčama. Pokraj pšenice, na stol se stavlja jabuka i jedna, dvije ili tri svijeće (Gavazzi 1991:31).

⁸ Papa Liberij I je 360. godine sagradio kapelu s jaslicama, koja od 9. stoljeća nosi naziv Santa Maria Maggiore (Braica 2004:6).

⁹ „Datum 25. prosinca svoje održanje kao blagdan možda treba zahvaliti tome što je neposredno poslije rimskih Saturnalija (od 17. do 23. prosinca) i tjedan prije Kaleda (1. siječnja), koje je bio utvrdio Cezar, a slavili su ih i izvan Rimskog Imperija. Bile su to proslave duboko ukorijenjene ne samo u Rimljana, pa je Crkva dugotrajno ulagala napore da ih suzbije i prilagodi kršćanstvu“. (Rihtman-Auguštin 1992:16)

Pšenica se nakon Božića nije bacala već su se njome hranile ptice ili domaće životinje koje će, prema narodnom vjerovanju, time biti blagoslovljene.

Iako se običaj sijanja zadržao do danas te je dobro poznat i rasprostranjen u Moravicama kako među pravoslavnim, tako i među katoličkim stanovništvom, uvelike je izgubio svoju simboličku funkciju s obzirom na činjenicu da je u prošlosti kvaliteta rasta pšenice služila kao pokazatelj brojnosti usjeva u narednoj godini, koji više nisu od presudnog značaja za većinu stanovništva. Pedesetih godina prošlog stoljeća situacija je bila puno drugačija: „*U selu se prije zemlja puno obrađivala, sadio se kukuruz, krumpir i pšenica koja je nama bila izvor za hranu. Žito se vršilo na ručni način, a kruh smo pekli u domaćim pećima. Mi smo svi ovisili o tome kako koje godine rodi usjev*“, opisala je stanovnica Moravica J.J., koja trenutno ima 78 godina.

Običaj darivanja također je važan element božićnih običaja, koji se do pojave Djeda Mraza vezao uz svetog Nikolu, koji kronološki slijedi u kalendaru. Sv. Nikola, zaštitnik djece i pomoraca, koji je nakon pokrštavanja Slavena zamijenio slavenskog boga Velesa, utjelovljen je u liku bradatog muškarca koji nosi djeci darove. Različiti likovi darivatelja mijenjali su se kroz povijest ovisno o potrebama zajednice u kojima su se pojavljivali, ali i o vladajućim političkim ideologijama koje su koristile svaku vrstu javne reprezentacije za promoviranje i širenje vlastitih ideja. Iako različiti, svi se oni nastavljaju na kult i legende o svetom Nikoli te ih sve spaja upravo čin darivanja djece, bez obzira na modifikacije unutar različitih kultura i vjera. U američkoj je kulturi, na početku devetnaestog stoljeća lik svetog Nikole zamijenjen „...*bucmastim čovječuljkom sijede brade u crvenoj halji optočenoj bijelim krznom*“ (Rihtman-Auguštin 1992:37). Od njegove pojave, lik Santa Clausa¹⁰ počeo se probijati u javni prostor i postao sve popularniji na raznim crtežima, ali i u oblikovanju božićnih običaja, jer je zauzeo važno mjesto u tom blagdanskome ciklusu. Osim u Sjedinjenim Američkim Državama, Lenjin je u Sovjetskom Savezu prihvatio i promovirao lik Djeda Mraza, koji je zapravo istočna verzija američkog pandana (ibid. 38). Mnogi su antropolozi, poput Clauda Levi-Straussa i Erica Wolfa, tumačili i razjašnjavali čin darivanja unutar suvremene socijalne, kulturne i gospodarske praskе te njegove mijene kroz povijest. Bez obzira na različite modifikacije, darivanje se kao odgojni čin ili čin prezentacije kulturnih vrijednosti djeci i odraslima zadržao do danas te čini sastavni dio narodnih hrvatskih božićnih običaja. Ispod božićne jelke odrasli, ali i djeca ostavljaju darove koji su se uvelike mijenjali kroz povijest, prilagođavajući se potrebama, ali i nametnutom tržištu. Čin darivanja u božićno vrijeme zadržao se i do danas u

¹⁰ Santa Claus je uobičajeni, skraćeni oblik imena Nikolaus u Njemačkoj i Nizozemskoj (Rihtman-Auguštin 1992:37).

Moravicama, posebno među katoličkim stanovništvom, koje poklone stavlja pod božićnu jelku na Badnjak, dok dio pravoslavnog stanovništva daruje uvečer uoči Nove godine, a dio njih uopće ih ne razmjenjuje. Za sv. Nikolu tradicionalno se daruju djeca slatkišima, koji u katoličkom kalendaru pada na 06. prosinca, a u pravoslavnom na 13. prosinca.

Panj badnjak dio je slavenskog svetog rituala kojeg je s vremenom prekrpio kršćanski obred, a u kojem magijska podloga simbolizira Velesa s kojim se bori Perun. Zmaj, antropomorfno utjelovljenje Velesa, narušava kozmički red nakon čega ga Gromovnik tjera ispod panja u vodu, oslobađa tokove i ponovo uspostavlja red u prirodi. Paljenje badnjaka simbolički predstavlja završetak godine i dolazak vegetacije. Panj badnjak, čije porijeklo Milovan Gavazzi smješta u područje nekadašnjeg Rimskog Carstva običaj je koji se u hrvatskoj narodnoj kulturi, uslijed modernizacije izgubio, ali koji je u prošlosti predstavljao vrlo važan događaj u mnogim krajevima (Gavazzi 1998:141, prema Rihtman-Auguštin 1992:52). Iako se običaj prilagođavao sredini u kojoj se izvodio, u pravilu se obavljao na način da je gospodar kuće na Badnjak unosio tri panja, nakon čega je blagoslivljao same panjeve, ukućane, objekte u domaćinstvu te stoku koja je bila u njegovom vlasništvu. Kao što je već rečeno, uslijed modernizacije i uvođenja štednjaka u domove, panj badnjak izgubio je svoj značaj te ga je zamijenila slama, koja se kao simbol Božića puno duže održala (ibid. 57). Uloga gospodara je i u ovom slučaju presudna, budući da je on na Badnji dan otišao po slamu te ju je na leđima unosio u kuću, nakon čega je za obitelj počinjala proslava Božića. Nakon što bi izrekao pozdravnu formulu, djeca bi složila slamu ispod stola te bi nakon večere svi ukućani posjedali na slamu (Marković 1943:285). Božićna slama u sebi sadrži svojevrsno ritualno i magijsko značenje, budući da ga etnolozi povezuju s plodnosti, snagom i kultovima mrtvih predaka.

Unošenje slame u kuću u Moravicama je do relativno nedavne prošlosti predstavljao važan segment proslave Badnjaka. Starije stanovništvo pamti i unošenje panja badnjaka, običaj koji se na isti način provodi među pravoslavcima i katolicima. Božićnu slamu unosi najstariji član obitelji na badnje večer te ga prati najmlađi član koji pijuće, nakon čega se slama simbolički stavlja ispod blagdanskog stola. Četrdesetih godina prošlog stoljeća, prema sjećanju B.L. iz Moravica, unošenje slame u kuću najviše je veselilo djecu, koja su se u njoj igrala: „*Slama se nosila uoči Badnjeg dana, mala djeca su se igrala u toj slami i ja sam bio među njima. Nisam ni tada znao zašto, ali smo mi djeca pijukali oko slame i valjali se po njoj. Drugi dan pravoslavnog Božića, to je kod nas 08. siječnja, slama se čistila i iznosila iz kuće.*“

Slika 6. Božićna grana, autor: N. Koydl

Božićno drveće jedna je od najpoznatijih i najpopularnijih tradicija koja se povezuje s proslavom Božića. Povijesni podaci upućuju na razvoj današnjeg suvremenog drvca iz *majeva*, također božićnih drva postavljenim u javnim prostorima oko kojih su se već u šesnaestom stoljeću ljudi veselili i zabavljali. Na početku devetnaestog stoljeća božićno drveće se polako seli iz javnih prostora u domove te njegovo kićenje i ukrašavanje ima značajnu ulogu i u suvremenoj hrvatskoj kulturi.¹¹ Ukrase iz prirodnih materijala, poput pozlaćenih oraha, jabuka ili lješnjaka, papirnatih lančića i košara, postupno su zamijenili komercijalni ukrasi. Božićno drveće u suvremeno doba ukrašava se modernim ukrasima, aktivnost koja zaokuplja cjelokupnu obitelj na Badnje večer.

S obzirom na pogodno podneblje u Moravicama, većina stanovništva još uvijek prirodna drvca nisu zamijenili umjetnim borovima. Među katoličkim stanovništvom božićno drveće se tradicionalno kiti na Badnjak, običaj koji se rasprostranio i među pravoslavnim stanovništvom. Međutim, izvorni običaj kojeg poznaju stariji članovi zajednice, a koji se djelomično zadržao među pravoslavnim stanovništvom, odnosi se na kićenje grane hrasta koji se naziva badnjak, na badnji dan, prirodnim ukrasima. Do danas se taj običaj uglavnom izgubio i zamijenilo ga je kićenje božićnog drvca.

¹¹ http://www.emz.hr/downloads/pdf/katalog_bozicni%20nakit.pdf

Kićenje bora koje se odvijalo na Badnji dan pratile su brojne druge obaveze i poslovi koji su se na taj dan morali obaviti. „*Autori koji opisuju narodnu kulturu i narodne običaje upozoravaju na užurbanost toga dana, koja je rano počinjala. Ukućani su, osobito žene, vrlo rano ustajali, da bi sve poslove na vrijeme, to jest do večernjih zvona, završili. Taj je rok bio neopoziv i valjalo ga je štovati*“ (Rihtman-Auguštin 1992:85). Nakon ritualnog unošenja badnjaka i slame, krenula je Badnja večera koja je posna, ali također vrlo obilna i raznovrsna.

U Moravicama se najčešće spremaju pastrve, zbog uzgajališta u samom mjestu, ili bilo koje druge vrste riba, poput šarana ili bakalara. Pravoslavni dio stanovništva priprema posebni božićni kruh, koji se naziva česnica, u kojeg se stavlja novčić. Prije svečanog božićnog ručka, cijela obitelj tradicionalno jede maslo, jelo pripravljeno od palente u koju se dodaje maslac te se potom česnica vrti tri kruga oko stola. Najmlađi i najstariji član obitelji prepolove česnicu, nakon čega isto rade i ostali ukućani, sve dok netko ne pronađe novčić, za koji se vjeruje da nosi bogatstvo u idućoj godini.

Za razliku od posnog Badnjaka, za božićni objed domaćin ili domaćica unaprijed su odabrali svinju, janje ili perad kojeg su hranili i pripremali, ovisno o imovinskom statusu obitelji. Obitelj B.L. iz Moravica, u vremenu njegovog djetinjstva, sredinom prošlog stoljeća, pratila je uvijek isti obrazac odabira i pripremanja božićnog ručka: „*Za Božić se obavezno pekla pečenica, ali morala je biti pečena u krušnoj peći u kojoj se inače pekao kruh. Selo je inače bilo naseljeno sa starim i mladim ljudima, radilo se puno na poljoprivredi, zemlja se obrađivala i gojila se stoka. Ljudi su imali volove, stoku i pokojeg konja čak. Sve je bilo vezano uz sadnju i životinje.*“ Uz pečeno meso naročita važnost se pridaje kruhu božićnjaku na kojeg se stavljaju tri svijeće, a oko kruha božićnjaka nalazi se voće, kako bi godina bila prosperitetna te pšenica i vino. Svijeće se potom zalijevaju crnim vinom te se pomno prati prema kojem od ukućana odlazi dim jer će, prema narodnom vjerovanju, taj ukućan prvi umrijeti u nadolazećoj godini. Nakon večere, mlađi članovi obitelji odlaze u obližnje kafiće, gdje već tradicionalno dočekuju Božić, nakon čega se svi okupljaju u crkvi, na polnoćnoj misi.

Poimanje Božića i razdoblja prije i poslije toga dana u literaturi se uglavnom navodi kao najveseliji blagdan u godini, kojeg od početka svoga nastanka obavlja određena aura svetosti koja je duboko ukorijenjena u hrvatsku tradiciju. Mnogo se toga izgubilo od tradicionalnog slavljenja Božića, no vrlo važan element predstavlja okupljanje obitelji koje čini okosnicu tog perioda u godini. Bez obzira na društvene i kulturne promjene koje se događaju, i koje neminovno utječu na običaje, ljudi nastoje sačuvati ono što su naučili od svojih roditelja i

prenijeti na svoju djecu, pri čemu, uglavnom nesvjesno, uvijek iznova oživljavaju pretkršćanske elemente u njima.

*Slika 7. Pravoslavni parohijalni hram Svetog Velikomučenika Georija, Moravice, autor:
Filip Škiljan*

5. Povijesni pregled proslave Uskrsa

Proljeće je u vjerovanju drevnih Slavena zauzimalo posebno mjesto jer je to vrijeme u kojem se sile prirode ponovo rađaju, dani postaju sve duži, a noći kraće. U doba židovskog nomadstva Uskrs se slavio kao pastirski blagdan koji se obilježavao žrtvovanjem janjeta, nakon čega je, pri prelasku na sjedilački način života uslijedio blagdan beskvasnog kruha i žetve ječma u doba židovskog naseljavanja Kaanana (Čapo Žmegač 1997:14). Bliskoistočne civilizacije, koje su vjerovale u ritualnu smrt i uskrsnuće vegetacijskih bogova i kraljeva, prodrle su u židovski kult nakon razdoblja babilonskog ropstva. Proljetna obnova vegetacijskog ciklusa, s kojom je povezana ideja smrti i uskrsnuća boga i diviniziranog zemaljskog kralja, poznati su mnogim starim civilizacijama, napose u mezopotamijskim te u misterijskim kultovima grčko – rimskog svijeta (ibid.). Utjelovljene kršćanskog Boga bilo je omogućeno jer je pronašlo temelje u poganskim religijskim vjerovanjima. Praslavenski mitski svjetonazor, kao i obredni oblici starih religija Istoka u pozadini su kršćanstva s obzirom da se ideja uskrsnuća Kristovog temelji na drevnim vjerovanjima uskrsnuća boga spasitelja i godišnje obnove prirode. Kršćanska vjera ipak uvodi novi sadržaj, nepoznat u dotadašnjim religijskim tradicijama, koji se odnosi na otkupljenje i spasenje svih ljudi Isusovom smrću i uskrsnućem (ibid.).

Uskrs, koji se oblikovao u najstariji i najveći kršćanski blagdan, temelj je kršćanske vjere. U ranokršćansko doba slavio se svake nedjelje, a od sredine 2. stoljeća jedanput godišnje. Nakon brojnih prvotnih razmirica oko datuma slavljenja Kristova uskrsnuća, nakon ekumenskog koncila u Niceji 325. godine Uskrs se počeo slaviti u nedjelju, između 21. ožujka i 25. travnja, nakon što se u tom razdoblju pojavio prvi puni mjesec, uštap (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje). Najranije kršćanske zajednice provodile su noć u čitanju biblijskih tekstova i molitva u očekivanju ponovnog dolaska Gospodnjeg. Od 3. stoljeća počela su se provoditi krštenja katekumena u uskrsnoj noći, a od 4. stoljeća Uskrs se slavi tri dana, počevši s Velikim četvrtkom.

Katekumeni, koji su se 40 dana pripremali za krštenje, začeli su običaj korizme, 40-dnevnog posta koji počinje na Pepelnicu (ibid.).

Slika 8. Uskrsnuće Kristovo, autor: Raffaello Santi da Urbino

„Uskrsni se sklop običaja može analizirati kao obred prijelaza (usp. Čapo Žmegač 1993). U mnogim religijskim vjerovanjima prisutna je ideja da umiranje na ovom svijetu znači život odnosno rođenje na drugome svijetu. U kršćanstvu to potvrđuju smrt i uskrsnuće Isusa Krista. Kako je rekao hrvatski teolog Bonaventura Duda, Uskrs je pobjeda života nad smrću, a vjera u Isusovo rođenje ujedno je i nada u uskrsnuće svih ljudi (Duda 1992). U Uskrsu se, dakle, sjećanjem na Isusovo uskrsnuće, slavi obećanje novog života ljudi na drugom svijetu. Stoga uskrsni običaji sadrže obrede prijelaza kojima se korizmenom pripravom napušta staro stanje – stanje života uskrsnoga i poslijeuskrsnoga razdoblja u kojemu je Otkupiteljevom smrću na križu ljudima obećano ponovo rođenje“ (Čapo Žmegač 1997:20).

Uskrsni obredi u hrvatskoj su tradicijskoj kulturi isprepleteni s tradicijama pretkršćanskih običaja koji se odnose na proljetno buđenje prirode i slavljenje poganske nove godine, a počinju na Cvjetnicu, tjedan dana prije Uskrsa.

5.1. Uskrсни običaji u Moravicama

Uskrсни običaji, koje Jasna Čapo Žmegač tretira kao obrede prijelaza, baziranim na istraživanjima flamansko – francuskog etnologa Arnolda van Gennepa shvaćeni su kao prijelaz iz starog u novo stanje (usp. Čapo Žmegač 21). Korizma, četrdesetodnevno razdoblje koje prethodi Uskrsu, prijelazno je stanje kojemu je svrha odvajanje od prethodnog stanja, poklada te priprema za prijelaz u novo, uskršno stanje. Četrdesetodnevna priprema za svetkovinu Uskrsa temelji se na biblijskoj tipologiji: 40 dana je trajao opći potop, 40 dana je Mojsije boravio na brdu Sinaj, 40 godina su Izraelci lutali pustinjom, 40 dana je išao Ilija prema brdu Horebu, 40 dana je vrijeme u kojemu se Niniva trebala obratiti, 40 dana je Isus proveo u pustinji i posljednje, 40 dana nakon uskrsnuća Isus je uzašao na nebo.

Post, molitva i dobra djela osnova su korizmenog razdoblja. Čišćenje kuće, okućnice i stvari simbolički pripremaju vjernike za sveto stanje, koje kulminira na Veliki petak. Dosljedno shvaćena korizma, unutar koje se provode sve crkveno propisane aktivnosti, ima za cilj korjenitu duhovnu preobrazbu čovjeka koja metaforički kulminira Kristovim uskrsnućem..

U Gorskom kotaru, u kojemu je život nekada bio jako težak, na prijelazu iz zime u proljeće kada su nestajale zalihe hrane, a istovremeno je trebalo nahraniti puno djece, razdoblje korizme bilo je, među ostalim, dobro došlo iz praktičnih razloga. Mjeseci koji su u tom kraju bili gospodarski najteži, zahtijevali su skromnost u hrani i piću pa starije stanovništvo pamti jelovnik koji se sastojao od kiselog zelja, repe, graha, krumpira, palente, domaćeg kruha i sušenog voća. S obzirom da je za vrijeme pravoslavnog posta zabranjeno jesti mliječne proizvode i jaja, za razliku od katoličkog u kojem je post smatran jelovnikom koji ne dozvoljava konzumiranje isključivo mesnih proizvoda, u današnje je vrijeme rijedak slučaj u kojem se vjernici pridržavaju crkvenog četrdesetodnevnog posta. U većini slučajeva posti se na Veliki petak, nakon čega se vjernici pričešćuju ili ispovijedaju na crkvenoj misi. Post je uvelike izgubio značaj koji mu se pridavao u ranijim stoljećima, pogotovo nakon udaljavanja od tradicionalne goranske prehrane i uvođenjem suvremenog jelovnika u domove.

Tjedan dana prije proslave Uskrsa slavi se Cvjetnica, koji je ujedno i uvod u Veliki tjedan, dan Isusovog trijumfalnog ulaska u Jeruzalem, ali i muke koja je uslijedila nakon toga. S obzirom da je Isusa narod dočekao mašući palminim i maslinovim grančicama na Cvjetnu nedjelju se i danas na misu nosi stručak grančica na blagoslov. *„Blagoslovljena grančica zataknuta za strehu, za svete slike ili raspelo što je obvezatno visjelo u sobi, u zemlji na polju ili u vrtu, ostavljena u hambaru, staji ili na pčelinjaku trebala je osigurati zdravlje, sreću, zaštitu i dobar*

urod.“ (Čapo Žmegač 1997:88). Mnogi vjernici u Moravicama i danas čuvaju blagoslovljenu grančicu koja, obično zatakuta za zidnu sliku u kući, ostaje tamo do idućeg Uskrsa.

Pretkršćansko vjerovanje u ljekovitu moć cvijeća, vode i zelenila također se očituje na Cvjetnicu, kada se tjedan dana prije Uskrsa bere poljsko cvijeće kojim se umiva radi ljepote lica i zdravlja. Običaj branja cvijeća poznat je u Moravicama među katoličkim i pravoslavnim stanovništvom te ga se redovito izvodi, pogotovo od strane mlađeg stanovništva. Dan prije Cvjetnice, u subotu, vjernici beru poljsko cvijeće nakon čega ga stavljaju u vodu, gdje ostaje ispred kućnog praga do nedjeljnog jutra. Na Cvjetnicu se svi ukućani rano ujutro umivaju cvjetnom vodom, za koju se vjeruje da je posebno ljekovita i da donosi ljepotu i zdravlje u nadolazećoj godini.

Značenje koje crkva pridaje danima Velikog tjedna, isprepleteni s pretkršćanskim elementima, obilježavaju sklop vjerovanja i praksa koje se tada odvijaju. Tako je u Svetom trodnevju (Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota) uvriježeno pučko tumačenje šutnje, dani kada se u crkvi i izvan nje nastojalo izbjeći sve što proizvodi zvuk (Čapo Žmegač 1997:68). Razni postupci koje je narod poduzimao, vjerujući u posebne rezultate u tim svetim danima, uključivao je i vezanje zvona na Veliki četvrtak, kojim se označavao početak žalosti i njihovo odvezivanje na Veliku subotu, najavljujući uskrsnuće i radost (ibid. 72). Zabrana obrađivanja zemlje tijekom Svetog trodnevlja u etnografskoj je literaturi popraćeno mnogim objašnjenjima, dok je najuvriježenije, zabilježeno među ostalim i u Gorskom kotaru, da zemlju ne treba dirati jer u njoj počiva Isus. Narodno vjerovanje u važnost tišine tih dana poštuje se i danas u Moravicama te se većina stanovnika pridržava crkvenih pravila u kojima se pazi da svi poslovi vezani uz zemlju i izvan kuće budu završeni do Velikog četvrtka, od kada se sve preostale aktivnosti vezane uz pripremu hrane i uređenja doma za Uskrs odvijaju unutar kuće. Iako se katolički i pravoslavni Uskrs kalendarski ne poklapaju (pravoslavni Uskrs uvijek dolazi tjedan dana nakon katoličkog) mještani paze na poštivanje običaja svih vjernika, neovisno o vlastitoj vjeroispovijesti.

Dio obreda na Veliku subotu bio je i blagoslov vatre, običaj koji je ušao u rimsku liturgiju u 8. stoljeću iz srednjoeuropskog područja (ibid. 102). Zapis iz Gorskog kotara u običaju blagoslivljanja vatre spominje i upotrebu guba, suhih gljiva:

„Danima pred blagoslov, kao dječaci, po stablima u šumi tražili bismo i sabirali najbolje ili najljepše (izgledno) gube gljive (izrasline divlje), koje su se kod kuće dobro još osušile. Tako da su se sada odlično mogle pripaliti na vatri i onako u tinjajućem (podmuklom) izgaranju,

opskrbljene žičanom zadržskom, odnositi kućama. Čim se više zrakom zamahivalo tom užarenom gubom, pripaljenom na blagoslovljenoj vatri, to se ona bolje žarila i razgarala, jer to je bivalo kao kad se mijehom u kovačnici raspaljuje ugljen. Tako je svaki dječak mogao kući, da je ne znam kako udaljena od crkve bila, donijeti „blagoslovljena ognja“ (Kovač 1990:172).

Paljenje obredne vatre običaj je koji je povezan s narodnim vjerovanjima u nadnaravnu, zaštitnu i ljekovitu moć vatre, odnosno snagu svjetla i topline koju obredna vatra proizvodi. Sezona paljenja vatri počinjala je u proljeće, prateći pretkršćanski, solarni kalendar pri čemu se nadovezivala na uskrzne običaja i vjerovanja. Običaj paljenja gube, prethodno citiran, novijeg je datuma i sličan tradiciji mnogih europskih naroda u kojem se prepliće narodna tradicija s crkvenim ritualom blagoslova vatre i svijetla (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje). Uskrсни krijes, koji se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj palio na Veliku subotu ili na Uskrs, u Gorskom kotaru raširio se kao običaj koji se izvodi na Jurjevo, pri čemu se očituje ispreplitanje pretkršćanskog mitskog svjetonazora u kršćanskom kalendaru. Običaj paljenja krijesa na Jurjevo u Moravicama se izgubio, ostao je u sjećanju starijih ljudi, dok se danas redovito održava paljenje prvomajskog krijesa, običaj koji je povezan s obilježavanjem podrške međunarodnom prazniku rada i u sebi ne nosi crkvene konotacije.

Kulminacija uskrsnih običaja događa se na dan Isusova uskrsnuća, na Uskrs, kada se u uskrsnim običajnim radnjama posebno očituju pretkršćanske sastavnice zadržane u kršćanskim obredima i vjerovanjima. Jaje, koje se smatra simbolom novog života i zametkom iz kojeg se svijet ponovo razvija, zapisano je u mitologijama brojnih naroda (Kelti, Grci, Egipćani, Feničani, Kanaanci, Tibetanci, Indijci itd.) koji su, među ostalim, smatrali da je svijet nastao iz jajeta (Čapo Žmegač 1997:147). Slavenska mitska predaja također je poznavala mit o zlatnom Prajajetu u kojem je počivao otac bogova, neba i zemlje, a u narodnoj predaji zabilježeno je:

„U početku bijaše samo beskonačan univerzum, niti tamna niti svijetla, bezoblična tvar i maglen bezdan... Na samome dnu nalazila se sura, crna sila tmine. To bijaše pramrak. Nad svime time vladao je svemoćni duh vječnosti. On je praotac svega. Dotrajaše mnogi vjekovi kad poput svjetlosne munje bljesne njegov znak, razluči svjetlo i tminu, maglu i tvar. Od tvari postane tlo, a iz magle i oblaka prospe se voda, potekoše rijeke i natopiše mrki bezdan utline. Nastaše jezera i mora. Zraci svjetla pomilovaše Zemlju i prosijaše u njoj zametak svakojakog života. Tako su nastala različita bića. Sve što je bilo izvan tog dohvata zaostade i nadalje u vlasti polusvjetla i tame, zime i leda. To je prapočetak borbe sila svjetla i tmine...“ (Sučić, 2013:65).

Simbol jajeta implementiran je i u kršćanskoj vjeri gdje ono predstavlja novi i vječni život, koji je Isus svojim uskrsnućem omogućio ljudima (Čapo Žmegač 1997:147). Iako se običaj bojanja jaja ne može točno utvrditi, činjenica da se kao važan simbol novog života pojavljuje u mitologijama brojnih naroda, među kojima su bili i Slaveni te se kao takav, u modificiranom obliku i vezan uz uskrsnuće Isusa Krista zadržao i u kršćanstvu, potvrđuje simboličnost i arhaičnost običaja koji je jedan od najvažnijih sastavnica Uskršnjeg dana. Proslavu Uskrsa u vrijeme šezdesetih godina 20. stoljeća opisala je pravoslavna vjernica M.M., danas 68 godišnjakinja, u vremenu svoga djetinjstva: „*Za Uskrs su se bojala jaja, kao i danas, ali obavezno u crveno, u lukovici. Tako je barem moja mama radila, čula sam da su neke starije žene kuhale koprivu da jaja budu zelena, ali mi nismo. Mala djeca su obavezno ujutro nosila jaje u mravinjak, prije ih je bilo jako puno tu. Najviše smo se veselili tucanju jaja, dobili bi nagradu ako bi pobijedili, imali najčvršće jaje. Obavezno smo jeli kuhanu šunku na Uskrs i to nam je bio specijalitet, i mladi luk, kruh...*“.

U katoličkoj se vjeri bojanje jaja odvija na Veliku subotu, dok pravoslavci taj običaj izvode na Veliki petak. Kupovne boje koje danas prevladavaju zamijenile su tradicionalno bojanje jaja prirodnim pigmentima, napravljenim od trava, cvijeća i kore drveća. Običaj se ipak djelomično zadržao do danas te dio stanovništva Moravica još uvijek koristi ljuske luka, kore cikle i listove koprive kako bi dobili prirodne nijanse smeđe, crvene i zelene boje. Pravoslavni vjernici koji odlaze u crkvu na Uskrs dobivaju po jedno jaje koje čuvaju u kući do idućeg Uskrsa. Također, običaj darivanja, odnosno razmjenjivanja jaja rasprostranjen je među vjernicima obje vjeroispovijesti koje se, prema Marcelu Maussu „... temelji na nerazdvojuju jedinstvu osobe i darovne stvari. U daru je sadržan dio osobe koja ga poklanja, te on stvara neku vrstu materijalno-duhovne veze između darovatelja, povezujući ih na specifičan duhovni način“ (ibid. 146).

Slika 9. Uskrsna jaja: vječni simbol novog života, autorica: Roberta F.

6. Zaključak

Slavenska religija, mitski svjetonazor drevnih Slavena, običajne radnje i prakse zadržale su se do današnjih dana i čine sastavni dio hrvatskih godišnjih običaja. Osnovni cilj ovog rada bio je utvrditi u kojoj mjeri su se mitske sastavnice drevne praslavenske religije zadržale u godišnjim običajima koji se prakticiraju u mjestu Moravice u Gorskom kotaru. Temeljni mit o kozmičkom sukobu Peruna i Velesa predstavljao je okosnicu u razumijevanju kalendarske godine starih Slavena te otkrivanju korijena i simbolike običajnih radnji koje se i danas provode.

Prema mojim saznanjima izvedenim pri pisanju ovog rada i obavljenom istraživanju, običaji koji se provode u Moravicama mogu nam u najvećoj mjeri poslužiti pri razumijevanju organizacije kalendarske godine drevnih Slavena, odnosno u kojoj su mjeri ti narodi bili vezani uz tokove prirode i koliko su joj bili podređeni u praktičnom životu, ali i cjelokupnom svjetonazoru i religijskim predodžbama svijeta.

Budući da Moravice čine specifičan kulturni i vjerski mikroregionalni identitet, u kojem su isprepleteni katolički i pravoslavni običaji, prilikom istraživanja otvorilo se i pitanje u kojoj mjeri se razlikuje izvođenje godišnjih običaja među pravoslavnim i katoličkim stanovništvom. Iako razlike postoje te su navedene u prethodnim poglavljima ovoga rada, temeljna struktura običaja je gotovo ista, uz osnovnu distinkciju između ravnjanja prema julijanskom i gregorijanskom kalendaru. Iako se praslavenski mitski svjetonazor u velikoj mjeri prenio na božićne i uskršnje običaje, kao što je to slučaj s unošenjem božićne slame i panja badnjaka za Božić te bojanja jaja i branja poljskog cvijeća kao simbola plodnosti za Uskrs, kroz razgovore sa stanovnicima Moravica postala sam svjesna da običaji koji se provode, a vezani su uz praslavensku mitologiju, uglavnom bivaju izvedeni nesvjesno i bez znanja o njihovom porijeklu.

Činjenica da mjesto više nije vezano uz poljoprivredu te da su procesi globalizacije i kapitalizacije zahvatili i ruralne dijelove uvelike utječe na tradiciju i njezine obrasce, koji se pod spomenutim utjecajima gube i zaboravljaju te samim time i znanje o njihovim praslavenskim korijenima. Ukoliko želimo sačuvati tradiciju i znanje o njezinom porijeklu, osnovna metoda je adekvatno informirati ljude jer, u slučaju kazivača koji su sudjelovali u ovim intervjuima, interes postoji, samo ga treba potaknuti.

7. Popis literature:

- 1.) Batina, Klementina. 2005. Baština Gorskog kotar i njezina primjena: Oblici muzeološke i turističke prezentacije. U: Etnol. trib. 27-28, Vol. 34/35, 2004./2005., str. 185-196. <file:///C:/Users/aleks/Downloads/Batina.pdf> (posjećeno dana 12. kolovoza 2020.)
- 2.) Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu: Pokušaj rekonstrukcija prahrvatskog mitskog svjetonazora*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- 3.) P.K. Bulat. 1922. *Pučko praznovjerje i mitologija*. Narodna starina, Vol. 1 No. 1., Zagreb.
- 4.) Braica, Silvio. 2004. *Božićni običaji*. Etnografski muzej, Split. [file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Silvio_Braica_Bozicni_obicaji%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Silvio_Braica_Bozicni_obicaji%20(1).pdf) (posjećeno dana 24. ožujka 2020.)
- 5.) Čapo Žmegač, Jasna. 1997. *Hrvatski uskršni običaji*. Golden marketing, Zagreb.
- 6.) Gavazzi, Milovan. 1991. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Hrvatski sabor kulture, Zagreb.
- 7.) Gutdeutsch, Gudrun. 2015. Mitologija drveća. Nova Akropola online. <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/mitologije/mitologija-drveca/> (posjećeno dana 22. kolovoza 2020)
- 8.) Lozica, Ivan. 2007. *Prikaz: Vitomir Belaj, Hod kroz godinu, Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Nar. umjet. 44/2, 233 - 289.
- 9.) Katičić, Radoslav. 2017. *Naša stara vjera*. Ibis grafika; Matica hrvatska, Zagreb.
- 10.) Katičić, Radoslav. 2008. *Božanski boj: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Ibis grafika, Zagreb.
- 11.) Matić, Dušan. 1991. *Srpske Moravice: doseljavanje, život i škola*. Mjesna zajednica Srpske Moravice, Moravice.
- 12.) Marković, Tomo. 1943. *Hrvatski božićni običaji*. Croatica sacra: arhiv za crkvenu povijest Hrvata, God. 11/12.
- 13.) Neuffer, Julia. 1998. Hebrejski kalendar u vrijeme Starog zavjeta. Biblijski pogledi, 6 (1-2), 45-70. <https://core.ac.uk/download/pdf/14463654.pdf> (pregledano dana 20. kolovoza 2020.)
- 14.) Šantek, Goran Pavel. 2009. *Paški sveti prostor. Prilog tumačenju*. Izvorni znanstveni rad. U: Stud. ethnol. Croat., vol. 21, str. 47-77., Zagreb.

- 15.) Ravlić, Slacven (ur.). 2006. *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Svezak 8: O-PRE, Zagreb.
- 16.) Rihtman- Auguštin, Dunja. 1992. *Knjiga o Božiću : Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. August Cesarec, Zagreb.
- 17.) Sučić, Nikola. 2013. *Hrvatska narodna mitologija – biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena*. Edicija Božićević, Zagreb.
- 18.) Vedriš, Trpimir. *Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata*. Matica hrvatska: <http://www.matica.hr/media/knjige/nova-zraka-u-europskom-svjetlu-1135/pdf/opci-pregled-ulomak-pokrštavanje-i-rana-kristijanizacija-hrvata-trpimir-vedris.pdf> (posjećeno dana 08. svibnja2020)
- 19.) Vukelić, Deniver. 2012. *Problem dvovjerja kao čimbenika hrvatskog kulturnog identiteta*. *Studia Mythologica Slavica* XV, 343 – 364.
- 20.) Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.

8. Popis slikovnih prikaza:

Slika 1. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Perun#/media/Datoteka:Thundermarks.svg>

Slika 2. <https://www.wikiwand.com/hr/Perun>

Slika 3. Fotografija Moravica, 16. travnja 2020.

Slika 4. Fotografija Moravica, 06. siječnja 2021-

Slika 5. http://www.emz.hr/downloads/pdf/katalog_bozicni%20nakit.pdf

Slika 6. http://www.emz.hr/downloads/pdf/katalog_bozicni%20nakit.pdf

Slika 7. <https://historyancient.ru/hr/mirovoe-iskusstvo/known-works-of-raphael-rafael-santi/>

Slika 8. Fotografija iz knjige *Kulturno-historijski spomenici Gorskog kotara i Ogulinsko-plašćanske zavale*

Slika 9. <https://narod.hr/kultura/uskrnsni-obicaji-u-hrvatskoj-i-svijetu>

9. Popis kazivača:

1. Ispitanica J.J., rođena 1943. u Moravicama
2. Ispitanik B.L., rođen 1931. u Moravicama
3. Ispitanica M.M., rođena 1953. u Moravicama

Mitološka pozadina godišnjih običaja u Moravicama

Sažetak

Smještene na pola puta između Zagreba i Rijeke, u šumovitom Gorskom kotaru, Moravice su mjesto unutar kojeg se kulturni, vjerski i društveni život uvelike oblikovao s obzirom na specifičnosti mjesta. Pravoslavno i manjinski katoličko stanovništvo u ovoj ruralnoj sredini prati julijanski ili gregorijanski kalendar i prema njima obilježavaju godišnje običaja u toj sredini. Budući da se, za razliku od gradskih sredina, tradicionalno slavljenje Božića, Uskrsa i drugih godišnjih običaja donekle zadržalo, cilj ovog diplomskog rada bio je analizirati te običaje i utvrditi koji su se praslavenski elementi zadržali u njima. Praslavenski običaji koji su pratili godišnji tok prirode svoje su temelje imali u praslavenskoj religiji, a čiji su se tragovi, u različitim količinama, zadržali i nakon pokrštanja Slavena na ovim prostorima. Stoga se u ovom diplomskom radu analiziraju sve navedene sastavnice radi potpunog razumijevanja godišnjih običaja koji se danas izvode u Moravicama i njihovih praslavenskih korijena.

Ključne riječi: mitologija, Slaveni, godišnji običaji, Moravice, Božić, Uskrs, mit

Mythological background of the annual customs in Moravice

Abstract

Located halfway between Zagreb and Rijeka, in the wooded area of Gorski Kotar, Moravice is a place within which cultural, religious and social life has largely taken shape given the specifics of the place. The Orthodox and minority Catholic population in this rural area follows the Julian or Gregorian calendar and according to them they celebrate the annual customs in that area. Since, unlike urban areas, the traditional celebration of Christmas, Easter and other annual customs has been somewhat preserved, the aim of this thesis was to analyze these customs and determine which Proto-Slavic elements remained in them. The Proto-Slavic customs that followed the annual course of nature had their foundations in the Proto-Slavic religion, and whose traces, in various quantities, remained even after the baptism of the Slavs in this area. Therefore, in this thesis, all the above components are analyzed in order to fully understand the annual customs that are performed today in Moravice and their Proto-Slavic roots.

Keywords: mythology, Slavs, annual customs, Moravice, Christmas, Easter, myth